

Kirja-arvio

Kehollinen tieto merivartijan ammattilaisuuden perustana

Tiili, Miia-Leena. 2016. *Ammattilaisuuden ankkuripaikat. Kinesteettinen ja kulttuurinen tieto Suomenlahden merivartiostossa*. Kansatieteellinen Arkisto 55. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys. 263 sivua.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2015-1>

Pasi Enges

Kansatieteellinen Arkisto -sarja on vuodesta 1934 lähtien ollut keskeinen, joskaan ei ainoa suomalaisen kansatieteen ja etnologian julkaisukanava. Siinä ilmestyneitä nimikkeitä (Muinaismuistoyhdistys 2020) silmäilemällä on helppo huomata, miten tutkimuksen painopiste on 1970-luvulta lähtien siirtynyt vanhasta talonpoikauskulttuurista kohti erilaisia nykypäivän yhteisöjä ja niiden kulttuuria. Sarjassa julkaistu Miia-Leena Tiilin väitöskirja *Ammattilaisuuden ankkuripaikat* on hyvä esimerkki tällaisesta aluevaltauksesta. Siinä tarkastelun kohteena on merivartiosto, joka on suurimmaksi osaksi ulkopuolisilta suljettu viranomaisyhteisö. Merivartiosto on viime vuosikymmeninä käynyt läpi merkittäviä muutoksia, ja sen yhteiskunnallinen merkitys on korostunut nykyisessä maahanmuutto- ja pakolaistilanteessa. Tutkimuksessa kysytään, minkälaista on merivartijoiden arki ja sen käytännöt, sekä miten merivartijuus rakentuu näissä käytännöissä.

Itselleni väitöskirja on erityisen kiinnostava, sillä olen ollut vastuuhenkilönä ja haastattelijana Rajavartiolaitoksen ja Turun yliopiston folkloristiikan oppiaineen yhteisessä rajavartioiden muistitiedon ja tarinaperinteen tallennushankkeessa. Yhteistyön tuloksia on luettavissa esimerkiksi Rajavartiolaitoksen 100-vuotisjuhlateoksesta *Tarinoita rajalta* (Saressalo 2019).

Arkisen työn ja ammattilaisuuden jäljillä

Suomen Rajavartiolaitoksessa on maavartiostojen ohella kaksi merivartiostoa, Länsi-Suomen ja Suomenlahden merivartiostot, joista jälkimmäinen on Tiilin tutkimuskohteena. Kyseessä on sotilaallista järjestystä noudattava ja pääosin ammattisotilaista koostuva organisaatio. Organisaatioon kuitenkin sisältyy monenlaisia ammattikuvia ja työtehtäviä, joista osaa hoitamassa on myös siviilihenkilöstöä. Tiilin tutkimus kohdistuu sotilasviranomaisiin. Tutkimuksen aineisto on koottu osallistuvalla havainnoinnilla mahdollisimman monenlaisissa työyksiköissä sekä yhteensä 30 henkilön haastatteluilla. Kenttätöön suuntaaminen erilaisiin työympäristöihin paljastaa kiinnostavasti tutkittavien käsityksiä ”oikeista” merivartijan töistä ja vähempiarvoisina tai ainakin epätyypillisinä pidetyistä töistä. Edellisiin kuuluu

työskentely vartioaluksilla ja -asemilla, jälkimmäisiin etenkin lentoasemalla tehtävät rajatarkastukset. Eri työtehtäviin liittyy käsityksiä, asenteita ja fyysisen käyttäytymisen malleja, joilla ammattilaisuutta tuotetaan ja ilmaistaan, mutta myös kyseenalaistetaan.

Metodologisesti tutkimus kiinnittyy kulttuurianalyysin ja fenomenologian tutkimustraditioihin. Kirjoittaja nojautuu erityisesti Maurice Merleau-Pontyyn ja ottaa lähtökohdaksi ajatuksen kulttuurisen rakentumisesta ihmisen ja häntä ympäröivän maailman suhteessa. Arkisen työn tilat ja materiaalisuus sekä käytänteet ja rutiinit määrittävät työntekijän toimintaedellytyksiä ja kokemusta todellisuudesta. Analyysi ei kuitenkaan kohdistu aineelliseen sinänsä, vaan sen merkitykseen ammattilaisuutta ylläpitävänä tekijänä. Aineellisen ympäristön ja siinä tapahtuvien muutosten varassa kulttuuri sekä jatkuu että muuttuu.

Tutkimuksen keskipisteessä ovat merivartijan keholliset kokemukset ja yksilöllisen ylittävät olemisen ja liikkumisen mallit. Keskeisiä käsitteitä ovat *kehollinen*, *kinesteettinen* ja *kulttuurinen tieto*. Näistä ensimmäisen taustana on fenomenologian *eletty ruumis*, josta tekijä johtaa *eletyn ammattilaisuuden* käsitteen. Hän soveltaa myös *työruumiin* käsitettä: se viittaa yksilölliseen, mutta instituution säätelemään ja siksi yhteisölliseen tapaan tehdä työtä ja hyödynittää kehollista tietoa. Kinesteettisen tiedon perustana on kehon sisäinen, kehon ja ympäristön sekä kehojen välisen liikkeen kokemus. Kulttuurinen tieto taas on sanallista ja sanatonta kollektiivista tietämistä ja tiedon välittymistä. Nämä tiedon ja tietämisen aspektit eivät ole toisistaan erillisiä, vaan ne kietoutuvat toisiinsa; kulttuurinen tieto syntyy ja välittyy konkreettisesti, fyysisessä työn tekemisessä.

Menetelmällisesti kiintoisa on myös Tiilin näkemys omasta ruumiistaan tutkimusvälineenä: osallistuvassa kenttätöössä omat fyysiset aistimukset ovat yksi avain tutkittavien empaattiseen kohtaamiseen ja heidän kokemuksensa ymmärtämiseen. Tätä aihetta Tiili on käsitellyt jo aikaisemmassa julkaisussa (Aromaa ja Tiili 2014).

Selkeästi jäsenneily tutkimus

Rakenteeltaan väitöskirja on selkeä ja loogisesti etenevä kokonaisuus. Johdantoluvussa on tutkimusnäkökulmien ja keskeisen käsitteistön lisäksi kuvattu tutkimusmenetelmät ja aineiston muodostaminen sekä tutkimuseettiset kysymykset, kaikki itsekriittisesti reflektoiden. Toinen pääluke on omistettu merivartiointin keskeisten tilojen ja toimintojen luonnehdintaan merivartioasemilla, vartiolaivoilla, johtokeskuksessa ja rajatarkastusosastossa, ja luvussa luonnehditaan myös tyypillisiä merivartijan työpäiviä. Kolmas pääluke vie jo lukijan merivartijuuden symbolisiin konstituentteihin: virkapuvun ja varusteiden välittämiin viesteihin ja niiden omaksumiseen elimelliseksi osaksi työruumista, sekä ammattiroolin edellyttämiin ilmeisiin, eleisiin ja virkamiehen olemuksiin erilaisissa tilanteissa.

Merivartijuuden rakennuspalikoita eritellään myös seuraavissa luvuissa. Neljäs pääluke keskittyy merivartijoihin toimivina ryhminä. Tässä luvussa erityisen kiinnostavaa on siinä sovellettu *kokonaisruumiin* käsite, joka tarkoittaa yksilön ruumiillisen toiminnan sulautumista osaksi laajempaa kokonaisuutta, kuten partioyhmän samanaikaista toimintaa harjoitus- tai kenttätilanteessa. Kokonaisruumiin ohjailuun riittävät usein hienovaraiset viestit, kuten katseidenvaihdot ja eleet. Yhteisöllisyyden käsittely jatkuu viidennessä luvussa, joka keskittyy yhdessä olemiseen ja me-henkeen, mutta toisaalta myös yhteisön sisäisiin jännitteisiin, konflikteihin ja epäluottamukseen. Viimeisen analyysiluvun aiheena ovat liike ja sen vastakohta,

liikkumattomuus. Toiminnan arvostus ja odottamisen pitkäväteisyys heijastuvat tapoihin, joilla erilaisia työtehtäviä eri yhteyksissä arvotetaan. Myös töiden välttelemisellä eli *sluibalulla* ja leikillä on omat asemansa osana työkuultuuria. Luvun päätteeksi käsitellään vielä merivartijoiden ammattiylpeyttä, työstä koettua iloa ja luontosuhdetta.

Tutkimuksessa merivartijoiden ammattilaisuuden rakentumista käsitellään siis varsin laaja-alaisesti, mutta kuitenkin niin, että ruumiillisuus ja sen eri aspektit ovat työn läpikäyvä teema. Analyysin tulokset Tiili kokoaa yhteenvetolukuun ”Merivartioinnin kinesteettiset dispositiot”. Keskeinen tulos on, että merivartijoiden fyysinen ympäristö, kalusto, työtoverit ja asiakkaat ovat ne työn otsikossa mainitut ankkuripaikat, joihin eletty ammattilaisuus kiinnittyy. Ammatillinen tieto syntyy vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, ja tähän tietoon perustuu merivartijan ammattitaito ja toimintakyky. Erilaiset fyysiset työskentely-ympäristöt tuottavat erilaisia työruumiin asentoja, joita arvotetaan esimerkiksi sukupuolittuneesti oikeisiin/miesten töihin ja vähempiarvoisiin/naisten töihin. Kokonaisruumiin yhtenäisyyteen ja hallittavuuteen tähtäävien, organisaation virallisten tavoitteiden rinnalla ja niihin sulautuneena elää epävirallinen työn kulttuuri, joka antaa tilaa myös vaihtoehtoisille näkemyksille ja käytänteille.

Vahvaa metodologiaa

Ammattilaisuuden ankkuripaikat on ansiokas esitys Suomenlahdella työskentelevien merivartijoiden työkuultuurista ja ammattilaisuudesta, ja sitä onkin mahdollista lukea etnografisena kuvauksena merivartijoiden arkisesta työstä. Nähdäkseni tutkimuksen suurimmat ansiot liittyvät kuitenkin sen lähestymistapaan ja teoreettisiin työkaluihin. Fenomenologiaan ja kulttuurianalyysiin perustuva analyysi on Miia-Leena Tiilin väitöskirjassa onnistunut ja hyvin toimiva metodologinen valinta. Hyvän tieteellisen tutkimuksen tapaan väitöskirja abstrahoi ja käsitteellistää tutkimuskohdettaan, ei pelkästään kuvaa sitä, kuten asian laita on usein ollut vanhemmassa kansatieteellisessä tutkimuksessa.

Tiili osoittaa vakuuttavasti, miten merivartijoiden ammattikuultuurin ytimenä on fyysinen liike, jonka puitteissa kuultuurinen tieto ja siihen pohjautuva ammattilaisuus syntyvät ja välittyvät. Kinesteettisen tiedon käsite on suomalaisessa etnologiassa uusi ja ilmeisen käytökelpoinen, eikä ruumiillisuuden näkökulmakaan ole menettänyt ajankohtaisuuttaan. Kuultuurisen, kehollisen ja kinesteettisen tiedon kietoutuminen yhteen arjen käytännöissä sekä virallisen idealismin ja epävirallisen realismin vuoropuhelu arjessa ovat kiinnostavia näkökulmia, jotka epäilemättä ovat hyvin sovellettavissa myös moniin muihin tutkimuskohteisiin.

Kirjallisuus

Aromaa, Johanna ja Miia-Leena Tiili. 2014. ”Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa.” Teoksessa *Moniulotteinen etnografia*, toimittaneet Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto. Ethnos-toimite 17, 258–283. Helsinki: Ethnos ry.

Muinaismuistoyhdistys 2020. Kansatieteellinen Arkisto. http://www.muinaismuistoyhdistys.fi/pdf/KA_2020.pdf

Saressalo, Lassi. 2019. *Tarinoita rajalta. Historiaa ja muistoja rajavartiolaitoksen sadan vuoden taipaleelta 1919–2019*. Helsinki: Rajavartiolaitos. https://issuu.com/raja100/docs/tarinoita_rajalta_ekirja

Filosofian tohtori Pasi Enges toimii folkloristiikan yliopistonlehtorina Turun yliopistossa.